

DE LA "VELLA" A LA "NOVA" ESCOLA RURAL: Potencialitats desconegudes d'una petita gran escola

Jordi Feu i Gelis

Sociòleg i professor de Política Educativa a la Facultat d'Educació i Psicologia
de la Universitat de Girona

RESUMEN

De la "vieja" a la "nueva" escuela rural: Potencialidades desconocidas de una pequeña gran escuela

La escuela rural en el Estado Español ha experimentado una mejora substancial y progresiva en los últimos 25 años: La escuela rural de hoy día, la que nosotros llamamos la "nueva" escuela rural poco tienen que ver con la de antaño, con la que nosotros convenimos en llamar la "vieja" escuela rural.

Este cambio no ha sido de ninguna manera casual: la situación política de los años 80 más el esfuerzo de distintos agentes que en su momento demostraron gran capacidad de trabajo y presión fueron decisivos para promover una transformación acelerada y visible.

A pesar de todo, el proceso de mejora no lo podemos considerar terminado del todo con lo cual, aún queda trabajo por hacer. Una parte de este trabajo consiste, desde mi punto de vista, en explicar de forma pedagógica a la comunidad educativa y a la sociedad en general las potencialidades de este tipo de centro.

Este artículo, estructurado en cuatro partes, aborda buena parte de lo que hasta aquí hemos comentado: en la primera parte se explican las características de la "vieja" escuela rural, en la segunda parte se presentan los rasgos distintivos de la "nueva" escuela rural así como los factores que la hicieron posible. En la tercera parte se explican las potencialidades pedagógicas, relacionales y humanas de la escuela que aquí nos ocupa y se termina con una breve reflexión donde se relaciona el discurso educativo progresista con las posibilidades de los centros rurales.

ABSTRACT

From the old rural school to new rural school: Unknown potential of a small great school

Rural schools in Spain have improved substantially within the last 25 years. Today's rural schools, known as *new rural school*, do not have much in common with the *old rural school*.

This change is a result of the political situation of the 80s and the pressure and the increased productivity of various agents of the teaching community. These were decisive facts to promote a visible and accelerated transformation of the rural school.

However, this transformation is not over yet, there is still more to be done. It is my belief that among other things, the educational community and the general public need to be pedagogically informed of the potential of the rural school.

This article, organized in three sections, discusses what has: 1. The first part presents the main characteristics of the *old rural school*. 2. The second part presents the main characteristics of the *new rural school* and the facts that contributed to this change. 3. The last part explains the pedagogical, relational and humane potentials of the rural school. This part concludes with an analysis of the new current of progressive educational theories and the possibilities that schools have in implementing them.

INTRODUCCIÓ

L'Escola rural a l'Estat Espanyol ha experimentat, per sort, una millora progressiva en els darrers 25 anys: l'escola rural d'avui, el que nosaltres anomenem la "nova escola rural" ben poca cosa té a veure amb el que es coneix com la "vella escola rural".

Aquest procés de transformació –acelerat i portat a terme a moltes parts de l'Estat– no ha estat de cap manera casual: ho ha fet possible una determinada conjuntura política i social, així com l'esforç de diversos agents que, en el seu moment, van demostrar un gran compromís per a l'educació.

Malauradament, però, aquest procés no està acabat i això significa que encara hi ha molt camí per recórrer. Una de les accions a fer és, segons la meua opinió, explicar –tant en l'àmbit rural com en l'urbà– les potencialitats pedagògiques, humanes i relacionals d'aquest tipus de centres.

L'article que teniu a les mans aborda bona part dels aspectes que s'acaben de plantejar: en primer lloc s'expliquen les característiques bàsiques de la "vella escola rural", en segon lloc es presenta de forma succinta els trets distintius de la "nova escola rural" i s'analitza amb un cert deteniment els factors que la fan possible (incidint d'una forma especial en el paper que hi juguen els diferents agents). Segueix una explicació de les potencialitats pedagògiques de l'escola que aquí ens ocupa, i s'acaba amb una breu reflexió on es relaciona el discurs educatiu progressista amb les possibilitats de l'escola rural.

Per acabar aquesta introducció només em resta dir que bona part d'aquest article s'ha escrit en el marc del 110è aniversari d'una petita escola rural situada al nord-est de Catalunya, l'escola rural de Riudaura, després de fer una conferència en el mateix centre, i tenint en compte els comentaris que es van produir un cop es va iniciar el debat entre el públic que va assistir.

1- L'ESCOLA RURAL D'AHIR: LA "VELLA" ESCOLA RURAL

Quan parlem de l'escola rural "d'ahir" ens referim a les escoles de començament del segle XIX fins pràcticament a mitjà dels anys 70 del segle XX escampades pels pobles petits de tot l'Estat Espanyol.

Estem parlant d'escoles que, en termes generals –no cal oblidar que hi ha excepcions importants–, són més aviat pobres, mal dotades, desmantellades i ben poc interessants des de tots els punts de vista. I són així, per la manera com l'administració les qualifica i les tracta, per les característiques de bona part del personal que hi treballa, per l'ensenyament que s'hi fa, etc.

A l'Estat Espanyol, l'escola rural anterior a la dècada dels 70 és comprensible que fos poc interessant i poc atractiva perquè l'administració educativa la classificava com "escuelas de cuarta categoría, escuelas de aldeas o diseminado". Aquesta nomenclatura no tindria massa transcendència si no fos perquè al darrere hi anaven associats tot un seguit de despropòsits i greuges

comparatius: les escoles rurals, quan se les comparava amb les urbanes, tenien menys recursos, impartien un currículum més reduït, no donaven tot els nivells, i, el que és més important, estaven a la cua de les necessitats educatives del país.

L'escola rural del passat fou una escola marginal a causa, en part, de l'emplaçament i a les característiques de molts edificis. No podem passar per alt que molts d'aquests centres, foren emplaçats en els llocs més inversemblants: en el pòrtic d'una església, en els baixos d'un ajuntament, en la sala d'una masia abandonada i, en el pitjor dels casos, en una quadra més o menys reconvertida que, malgrat tots els esforços, continuava essent poc adequada per a la principal tasca que se suposa que s'havia de fer. A més, moltes d'aquestes escoles –fins i tot les que es construïren de nou– tenien poca llum, les finestres i la porta eren, moltes vegades, purament decoratives.

Gairebé totes les escoles rurals del passat es caracteritzaren, a més, per tenir molts alumnes –50, 60, 70 i 90 alumnes d'edats i nivells diferents en una sola aula i sota la responsabilitat d'un únic mestre –a vegades ajudat per un familiar que, evidentment, hi treballava com a voluntari.

El personal fou, en termes generals, bastant gris: molts no tenien el títol de mestre i els que el tenien, l'honoraven ben poc –hi havia mestres que efectuaven llargues absències per motius injustificats, n'hi havia que començaven el curs més tard d'allò habitual i d'altres que l'acabaven de forma precipitada, i fins i tot n'hi havia que abandonaven el centre perquè l'ajuntament no els pagava el sou que els pertocava.

L'ensenyament que s'hi feia, a més, era ben poc estimulador: ensenyament enciclopèdic, sense respectar la llengua específica de les comunitats històriques amb llengua pròpia i allunyat de la realitat dels alumnes. També sabem que el mestre, en tant que portador de la cultura "oficial" i "legítima", tendia a ridiculitzar el món rural, a menysprear la cultura i les tradicions rurals i tot allò que l'envoltava.

Les excepcions

Per sort, no totes les escoles rurals de l'Estat Espanyol foren –des del segle XIX fins al 1970– tal com acabo explicar. En el transcurs del període esmentat, trobem algunes excepcions –això sí, poques– que val la pena tenir-les en compte.

Tenim testimonis d'escoles rurals no només emplaçades en llocs adequats sinó que, a més, es distingiren per tenir edificis dignes. A Catalunya, per exemple, la Mancomunitat es va preocupar per construir escoles rurals que encara avui dia són autèntiques joies arquitectòniques –Agullana, Palau-saverdera, Sant Gregori, les Planes. Durant la II República (1931-1939), el govern autònom de Catalunya també en va construir algunes que encara es presten a ser mirades.

D'altra banda, arreu de l'Estat Espanyol trobem mestres rurals que amb molts pocs recursos van fer de l'escola i el medi un veritable centre d'aprenentatge. A Galícia trobem mestres Freinetistes[1]; a Catalunya podem parlar dels mestres renovadors que van participar en les *Converses Pedagògiques* iniciades a principi de segle XX[2]; al País Basc també trobem exemples de mestres rurals vinculats a la renovació pedagògica, etc.

Amb tot, però, no podem magnificar aquesta realitat perquè constitueix una petita part del complex escenari educatiu de l'Espanya del segle XIX i bona part del segle XX. La realitat majoritària de l'escola rural de l'Estat Espanyol fou, fins ben entrada la dècada dels 60, més aviat miserable i absolutament desensidadora.

2- L'ESCOLA RURAL D'AVUI: LA "NOVA" ESCOLA RURAL

Quan semblava que tot estava perdut o, més ben dit, que faltava molt poc per acabar de perdre's, l'escola rural de l'Estat Espanyol inicià un procés de recuperació i de millora. Aquest procés, iniciat a final de la dècada dels 70 i principi de la dècada dels 80 i que ha continuat fins avui, no es deu de cap manera a la casualitat.

El canvi fou possible perquè al darrere hi hagué l'esforç de molta gent; perquè coincidí en un moment polític d'especial efervescència –la transició política de la dictadura franquista a la democràcia i, a Catalunya, la instauració de la Generalitat– tot primer provisional i després definitiu, etc.; i també hi féu, en el cas de Catalunya, la il·lusió generalitzada per aconseguir una escola pública, de qualitat i que ensenyés amb la llengua del país, el català.

Donat que l'impuls renovador de l'escola rural a l'Estat Espanyol es va fer gràcies, sobretot, a l'esforç de la comunitat educativa i que aquesta transformació es va fer sentir d'una forma especial a Catalunya. A continuació explico el paper que hi jugaren els diversos agents educatius centrant-me en el cas de Catalunya.

El paper dels agents en el procés de transformació de l'escola rural

Qui fa possible la recuperació de l'escola rural? Qui pren la iniciativa en la millora de l'escola rural? La resposta no es pot cenyir a un únic agent. Cal parlar de mestres rurals, de pares i mares, d'alguns alcaldes i regidors, dels sindicats i alguns partits polítics, dels Moviments de Renovació Pedagògica, del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya i més recentment, també de les universitats catalanes.

Bona part dels mestres rurals ajudaren a donar un tomb a l'escola rural perquè, entre altres coses, mostraren la voluntat de fer una escola més activa, és a dir, una escola més oberta, més participativa, més democràtica, més vivencial. A més –i això és molt important– volien sortir de l'aïllament al qual havien estat subsumits fins aleshores i per això crearen unes supraestructures escolars –les Zones Escolars Rurals (ZER)– que més tard foren oficialitzades pel Departament d'Ensenyament. D'altra banda, eren mestres que tenien ganes d'autoformar-se i d'intercanviar experiències. De fet, fou amb aquesta finalitat que es crearen, a final de la dècada dels 70, les Primeres Jornades d'Escola Rural de Catalunya[3], una experiència quasi única a tot l'Estat Espanyol.

Els pares també hi posaren el seu gra de sorra a través de diverses accions: pressionant a l'administració perquè aboqués més recursos a l'escola rural; organitzant Associacions de Mares i Pares (AMPES); ajudant a organitzar activitats per a tots els nens i nenes de l'escola; comprant material per a l'escola; fent obres i restaurant l'escola; i, alguns pares de ciutat, portant els seus fills a l'escola del poble.

L'acció d'alguns ajuntaments, concretament alguns alcaldes i regidors, també ha permès donar un tomb a la vella escola rural. La seva aportació s'ha objectivat en la millora de l'estat físic de l'escola, estant atents a les peticions dels mestres i pares, obrint l'ajuntament a l'escola, establint un canal de diàleg permanent, tenint en compte l'escola a l'hora d'organitzar actes pel poble, pagant alguna sortida dels alumnes. Mimant l'escola, en definitiva.

Els Moviments de Renovació Pedagògica i el Secretariat d'Escola Rural de Catalunya també han estat veritables puntals en la millora de l'Escola Rural. Ambdues organitzacions l'han

dignificat mitjançant l'organització de jornades, constituint grups de treball específics, fent de pont entre els mestres "rurals" i l'administració, creant espais de debat i de reflexió, elaborant materials útils per als mestres, essent present en organitzacions espanyoles i europees on es debaten qüestions relacionades amb l'escola rural, etc.

Els partits polítics i els sindicats també han contribuït –tot i que d'una forma interrompuda– en la millora de l'escola que aquí ens ocupa. Els partits polítics ho han fet incorporant la problemàtica de "l'escola rural" en alguns dels debats congressuals i, els més sensibilitzats, en els programes electorals. També n'hi ha hagut que han demostrat la seva preocupació per l'escola que aquí ens ocupa presentant mocions i propostes al Parlament de Catalunya; acostant-se als mestres i a les escoles rurals, etc.

Pel que fa als sindicats, han afavorit l'escola petita assistint a les Jornades d'Escola Rural, organitzant cursos de formació i, sobretot, negociant aspectes que afecten específicament als mestres i a les escoles "incompletes".

El Departament d'Ensenyament, des del 1981 –moment en què va començar a rebre competències en matèria educativa– ha demostrat certa sensibilitat amb l'escola petita mitjançant l'oposició envers les concentracions escolars; mostrant-se predisposat a reobrir escoles clausurades durant els anys 60 i 70; obrint escoles petites en llogarrets on mai no n'hi havia hagut; reformant els edificis escolars més malmesos; millorant les vies d'accés al centre i acceptant algunes demandes proposades pels sindicats.

Altres fets, que denoten certa preocupació per part del Departament envers aquesta escola, són: la voluntat a dialogar amb mestres d'escoles rurals i amb els representants del Secretariat d'Escola Rural de Catalunya; l'organització puntual de cursos de Formació Permanent adreçats exclusivament als mestres "rurals"; la creació de serveis educatius (fonamentalment Equips d'Assessorament Pedagògic i Centre de Recursos Pedagògics); l'elaboració de plans de suport específics per a les l'escoles unitàries i cíclics, etc. Decisions institucionals més recents proclives a l'escola "rural" són la legalització d'estructures supraescolar que ajuden a trencar l'aïllament dels mestres rurals, la generalització dels itinerants (mestres especialistes de música, educació física i llengua estrangera que ensenyen en tres o quatre escoles d'una mateixa zona), i l'acord de plantilles signat el juny de 1997 que regula el nombre de mestres de cada escola considerant el nombre d'alumnes matriculats segons edat i nivell.

Si bé, a grans trets, la política educativa del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya ha fet possible una revitalització de l'escola rural a moltes comarques, cal dir que no sempre ha estat igualment intensa. I és que des del 1981 fins el 2004, el govern autonòmic no sempre hi ha dedicat la mateixa atenció. És més, fins i tot hi ha moments en què pràcticament no li ha interessat gens.

Molt recentment l'escola rural també s'ha vist recolzada pel treball discret del Grup Interuniversitari d'Escola Rural (GIER)[4]. Aquest grup, constituït per diversos representants de les universitats catalanes –Universitat de Barcelona, Girona, Lleida, Vic, Rovira i Virgili, Ramon Llull i Autònoma de Barcelona– va començar a funcionar el 1995 amb l'objectiu de "contribuir a millorar la qualitat de l'educació en el context rural, impulsar l'escola rural des de la Universitat, sensibilitzar i formar els futurs professionals sobre el coneixement d'aquesta tipologia d'institucions educatives, implicar els mestres i les mestres de l'escola rural en

aquest impuls, etc."

Des d'aleshores fins avui ha organitzat set jornades d'escola rural per a estudiants de magisteri; ha col·laborat en diverses recerques i ha elaborat una proposta perquè l'escola rural es contempli en diferents assignatures impartides en la diplomatura de mestre. D'altra banda, els membres del GIER realitzen una trobada mensual i alguns d'ells estan en contacte permanent amb el Secretariat d'Escola Rural de Catalunya així com d'altres organitzacions que vetllen per l'escola rural.

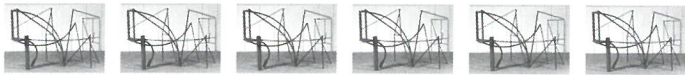
El cas és que, a partir de la dècada dels 80 i més clarament a partir dels 90, l'escola rural de Catalunya així com la de la resta de l'Estat Espanyol ha experimentat una notable millora. Ara bé, fóra absolutament insensat si no diguéssim que aquest procés no està acabat i, d'altra banda, que no totes les escoles rurals estan al mateix nivell. I no hi estan perquè a pesar de totes les excel·lències que hem explicat: 1) no tots els mestres rurals estan preparats per ensenyar en aquestes escoles, 2) perquè no tots els ajuntaments s'hi ha abocat d'una forma decidida 3) perquè no tots els pares i les mares pressionen prou per millorar-la, 4) perquè encara hi ha qui pensa que es tracta d'una escola de segona, tercera o quarta categoria, i 5) perquè encara no reconeixem les potencialitats d'aquesta escola. Aquesta darrera qüestió em sembla gravíssima perquè vol dir que, d'alguna manera, encara hi ha qui ignora les potencialitats objectives de l'escola que aquí ens ocupa.

3- LES POTENCIALITATS PEDAGÒGIQUES, RELACIONALS I HUMANES DE L'ESCOLA RURAL: DE QUÈ POT PRESUMIR L'ESCOLA RURAL D'AVUI?

És obvi que l'escola rural d'avui, tant la de Catalunya com la de la resta de l'Estat Espanyol, no pot presumir de tenir les instal·lacions més completes ni de tenir les millors. Tampoc pot presumir de ser una escola amb molts alumnes i molts mestres ni de ser una escola amb una aula per a cadascun dels nivells. Des d'una perspectiva crítica, però, ens podem qüestionar si val la pena presumir del que acabem de dir i, independentment de quina sigui la resposta, també ens podem plantejar si l'escola que aquí ens ocupa pot presumir d'altres qüestions.

El que explicaré tot seguit és fruit de les visites que vaig fer a gairebé 200 escoles rurals del país per tal de realitzar la tesi doctoral[5]. Quan visitava aquestes escoles demanava als mestres: "Em podríeu dir quines són, des del vostre punt de vista, les potencialitats de les escoles petites? Quins són els avantatges de les escoles rurals? Quins són els punts forts o els aspectes a destacar de forma positiva? De què podeu presumir?" La veritat és que vaig recollir un munt de respostes ben interessants, algunes de les quals establien gran sintonia amb els discursos educatius actuals elaborats per prestigiosos teòrics i pensadors.

A grosso modo, els mestres, presumien de ser una escola petita, de ser una escola que afavoreix l'experimentació educativa, que facilita el desenvolupament d'una pedagogia activa, de ser una escola amb mestres "integrals" i polivalents, de ser una escola amb alumnes heterogenis, de ser una escola on el mestre es pot dedicar a cada alumne, de tenir un sistema d'ensenyament particular, de tenir un currículum –però també un horari i un calendari– molt flexibles, de tenir poc espai però el poc que tenen és fàcilment reconvertible, de ser una escola oberta (en el sentit més ampli del terme), d'aplicar un sistema de control "tu" i respectuós, d'utilitzar un sistema d'avaluació integral i de vincular l'alumne al medi. Veiem de forma més explicada algunes de les qüestions apuntades.

L'escola rural és una escola petita

Efectivament, l'escola rural d'avui, a diferència de la d'ahir, es caracteritza per tenir pocs alumnes, per ser una escola "esponjada" i, en conseqüència, permet fer-hi una educació "artesanal" preparada per atendre l'especificitat de cada nen/a. Una escola d'aquestes característiques, a més, fa que tots els alumnes – independentment de quina sigui la seva edat – es coneguin bé. Les dimensions del centre, la pràctica educativa i les interaccions que es produeixen entre els alumnes, així com les que es donen entre aquests i els mestres, afavoreixen l'afiorament de diversos valors i pràctiques que van molt en sintonia amb el que actualment s'està demanant: generalització del treball col·laboratiu, reforçament dels llaços de solidaritat, promoció de les relacions entre iguals i d'ajuda mútua, generalització de la camaraderia entre els alumnes, apropament dels mestres als infants i viceversa respectant els rols de cadascú. Tot plegat facilita el que algun mestre anomenava la gènesi d'una "família" educativa singular amb un gran potencial.

Les escoles rurals de l'Estat Espanyol, a més de tenir pocs alumnes, tenen pocs mestres i això permet, tal m'explicava un professional que porta anys en aquest tipus d'escoles, "...que ens sigui més fàcil entendre'ns entre nosaltres, que ens posem d'acord més ràpidament, que no hi hagi necessitat d'establir massa jerarquia.... Aquí tots fem de tot i, per tant, el director és un més entre el conjunt dels mestres". La difuminació de les estructures jeràrquiques i la "suavitització" de la divisió social del treball entre els professionals de l'ensenyament de les escoles petites és, indubtablement, una qüestió a tenir en compte perquè, tal com diuen els mestres, "fa el treball més humà i més engrescador".

L'escola rural afavoreix l'experimentació educativa

Si volem ser primmirats, potser és més correcte dir que rural obliga a l'experimentació educativa. Fins fa ben poc, la majoria dels mestres quan sortien de l'Escola de Mestres només estaven preparats per ensenyar en una escola graduada. Quan aterraven en una escola rural, ràpidament s'adonaven que allò que havien après durant la formació inicial, els servia per poca cosa –perquè no era aplicable a l'especificitat de l'escola rural. La primera pregunta que es feia el mestre, i de fet encara se la continuen fent avui dia, era: com s'ensenyava en una escola rural?

Davant d'aquesta situació, un mestre m'explicava: "...ens vàiem obligats a experimentar, a crear, a innovar per sortir-nos-en i per tirar endavant. I, en fer-ho, vàiem que funcionava, creixíem com a professionals, descobríem coses que no havíem pensat mai, etc. I un cop havíem provat l'experimentació a l'aula, molts de nosaltres decidírem continuar creant i innovant perquè això dóna vida. Això ha fet també que molts mestres rurals acabem considerant la nostra escola com un laboratori educatiu permanent".

És important destacar el procés pel qual molts mestres rurals han considerat la pràctica investigadora com una activitat normalitzada integrada dins de l'activitat docent. I, a diferència del que passa en d'altres casos, aquest procés no es fa per les recomanacions externes que hom hagi pogut donar, sinó per l'experimentació que el mestre fa in situ i, generalment, en una situació on ell, com a professional, es posa a prova.

L'escola rural afavoreix el desenvolupament d'una pedagogia activa

La majoria d'escoles rurals faciliten la implantació d'una educació que es basa en la participació activa de l'alumnat, en el contacte directe amb la realitat social i natural.

L'escola, en tant que és petita i hi ha pocs membres, afavoreix la participació directa i intensiva de tots els membres; i en ser un centre que està ubicat al bell mig d'un entorn natural (o, en el pitjor dels casos, a pocs metres de la foresta) fa que el contacte amb l'exterior sigui molt fàcil i, si es vol, un fet quotidià.

En aquest sentit, doncs, no és estrany trobar-nos amb escoles rurals on bona part de les activitats relacionades amb les ciències experimentals es fan al bosc, en prats relativament a la vora del centre, en rius o en estanys del propi municipi, etc. I en aquesta manera de fer, a banda de fer més atractiu i interessant el procés d'aprenentatge, és també una manera d'integrar dins de la cultura escolar espais i realitat que, en principi, són aliens al centre.

L'escola rural es dota de mestres "integrals"

Els mestres de les escoles rurals, en tant que són responsables de més d'un nivell educatiu –fins i tot hi ha escoles rurals amb un sol mestre per a tots els nivells– són mestres integrals perquè, generalment, tenen una visió més global de l'educació, del sistema educatiu i dels problemes de l'escola. Cal recordar que molts d'aquests mestres es proclamen, ben justificadament, "mestres d'escola".

D'altra banda, són integrals també perquè "els mestres de rural fem un xic de tot: de mestre en el sentit clàssic del terme, de pedagogs, de psicopedagogs, d'orientadors, etc." Aquesta manera de fer molesta, òbviament, els professionals que s'identifiquen amb un model de treball especialitzat i fragmentat però "...ho fa interessant als que pensem que l'ofici de mestre va més enllà del fet d'ensenyar continguts, valors i normes..."

L'escola rural es dota, a vegades, de mestres polivalents

En la visita d'algunes escoles rurals he vist com el mestre, a banda de fer el que suava acabo d'esmentar, també fa de dinamitzador cultural del municipi (ja bé sigui organitzant activitats en horari escolar obertes a tota la gent del poble o bé fent activitats durant el cap de setmana i festius); ocasionalment, també he vist mestres que fan de "secretari" ajudant a la gent del poble a resoldre la paperassa, els tràmits burocràtics i tot allò que habitualment se n'ocupen els gestors.

És veritat que tot aquest tipus d'activitats excedeixen les funcions estrictes del mestre i, per tant, no tenen perquè assumir-les. Amb tot, però, no em puc estar comentant que els mestres que desenvolupen volgudament i lliurement aquestes tasques en solen fer una lectura positiva per dues raons fonamentals: perquè ajuden a desacralitzar la figura del mestre (el mestre rural no només està a prop dels alumnes sinó també de la gent del poble en moment molt diferents) i d'altra banda, sobretot quan es converteix en un dinamitzador cultural, dóna legitimitat a la cultura popular, a la cultura del carrer, a la cultura del poble. I en fer això, redueix notablement la distància que tradicionalment s'ha donat entre la cultura escolar o "sàvia" i la cultura rural o popular.

L'escola rural té alumnes barrejats

Totes les escoles rurals del país tenen, com ja s'ha dit, alumnes de diferents edats i nivells en una mateixa aula. Ho podem considerar com un fet positiu? Des del meu punt de vista, crec que sí, perquè ajuda a esborrar les fronteres absolutament artificials que els adults hem establert –amb criteris científics– entre els diferents grups d'edat –entre grans i petits; entre alumnes de 4t i de 5è, etc. D'altra banda, un grup classe d'aquestes característiques, afavoreix formar grups de treball heterogenis, diversos, plurals; permet crear grups de treball flexible; els nens i nenes s'acostumen a treballar amb companys diferents, etc.

Respecte les diferents maneres d'organitzar el grup classe, un mestre m'explicava el següent: "...a l'escola rural podem agrupar els alumnes per edats, per nivells de la matèria que es treballa en aquell moment, per cicles, per activitats, per centres d'interès, per afinitats, etc. Ah!, i quan ens ajuntem amb les altres escoles de la ZER, les combinacions encara són més nombroses". En tot cas, i això em sembla molt important de destacar, és que els alumnes de les escoles rurals, de ben petits, s'acostumen a treballar amb grups diversos la qual cosa fa, entre d'altres, que s'adaptin bé als canvis.

Els mestres de les escoles rurals poden fer un ensenyament individualitat però només durant un temps limitat

El mestre de l'escola rural pot estar, i de fet està, per a cadascun dels alumnes però, compte, només durant un temps limitat. Aquesta limitació temporal no és, ni de ben tros, una limitació educativa perquè propicia dinàmiques que, segons el meu parer, són ben interessants.

En moltes escoles rurals, per tal que tots els alumnes estiguin atesos, els més grans fan, a estones (quan el mestre els ho diu), de mestres dels alumnes més petits. En fer això, als alumnes de més edat els creix l'autoestima, se senten responsables, exerciten la col·laboració i veuen que tenen un paper important a l'escola. Aquesta dinàmica fou considerada tan important per alguns dels responsables de la LOGSE que, inicialment, fins i tot es van plantejar la possibilitat de portar-la a terme a totes les escoles del país (escoles rurals i urbanes).

D'altra banda, el fet que el mestre no pugui estar per a tots al mateix temps, fa que es valgui d'estructures organitzatives originals com per exemple els plans de treball (també anomenat agenda de treball, contractes de treball, etc). Aquest sistema de treball consisteix en què l'alumne i el mestre planifiquen conjuntament les activitats que l'alumne haurà de desenvolupar de forma autònoma en el transcurs de 5, 7 o 10 dies (segons les edats). Aquesta manera d'organitzar el treball propicia, entre d'altres, l'autonomia de l'alumnat, l'adquisició del sentit del deure i l'aprenentatge en la domesticació i el control del temps.

L'escola rural: una escola amb un sistema d'ensenyament particular: l'ensenyament circular o concèntric

Els mestres de l'escola rural quan fan classe, generalment ho fan per als alumnes d'un determinat nivell educatiu. Però, en la mesura que a la mateixa aula hi ha alumnes de diferents edats, no priva que els alumnes dels altres nivells ho puguin escoltar. Això propicia que els alumnes més grans –sobretot els que van més

endarrerits– poden repassar el que ja se'ls havia explicat durant el curs anterior i els alumnes més petits –sobretot els més avantatjats– es poden avançar al que se'ls explicarà en els cursos posteriors[6].

Els cercles concèntrics de formació, més la distribució general de l'espai de l'escola rural també facilita la suavització del fracàs escolar o més ben dit, un tractament més acurat d'aquest perquè, com es pot deduir del que hem explicat anteriorment, quan un alumne ha de reforçar determinades matèries, rarament ha d'abandonar l'espai habitual ni ha de deixar el seu grup natural. En una escola rural ben organitzada els alumnes es desplacen contínuament dins de l'aula per rebre els ensenyaments pertinents al seu nivell.

L'escola rural és una escola molt flexible i lliure

L'escola rural no té massa traves burocràtiques –llevat d'aquelles imposades per l'administració– i això fa que tot plegat es pugui organitzar força a l'aire dels qui porten les regnes de l'escola. Els mestres poden capgirar la programació sense que passi massa res, es podem entretenir en aquelles activitats que els nens més s'hi engresquen; poden improvisar fàcilment sense necessitat de demanar massa permisos, etc. Les activitats, el calendari i l'horari es poden adequar, sortosament, a les circumstàncies del moment i a les necessitats dels alumnes comptant, és clar, amb el suport dels pares i de l'administració educativa. Un exemple clar del que estem explicant el trobem a l'escola de Cistella (Alt Empordà). En aquest centre l'horari escolar és de 9h a les 14h. de la tarda perquè les famílies i els mestres es van posar d'acord.

La flexibilitat fins i tot es fa palesa en l'àmbit espacial. Com que l'escola rural generalment té un espai limitat –dues o tres classes i com a molt un despatx per al director–, cada vegada que hom vol fer-hi alguna activitat especial es veu amb l'obligació de modificar-lo. I en aquesta pràctica, si voleu un xic forçada per les exigències del guió, generalment sempre se'n deriven conseqüències positives. Un mestre em deia: "...nosaltres no tenim teatre però sempre que hem volgut representar una obra de teatre ho hem fet. És clar que prèviament hem hagut de transformar l'aula en un escenari i una platea però ho hem fet i els alumnes, a part de passar-ho bé (això de capgirar la classe els hi encanta) han après que qualsevol espai per fix i immòbil que se'ns presenti es pot acomodar a les nostres necessitats". Dit en altres paraules: els alumnes ben aviat prenen consciència que l'espai no és una "cosa" donada per descomptat, no és una estructura feta i inamovible, sinó que és fruit de la construcció social, d'allò que els homes i les dones fan, decideixen, programen, dissenyen i, sobretot, reinventen.

A l'escola rural hi entren persones que no són mestres però que poden ensenyar coses i, de fet, n'ensenyen moltes

"En trobar-nos en un poble petit, tots ens coneixem i sabem molt bé els oficis de la gent, els coneixements que tenen, les històries que ens poden explicar, etc. Si estem alerta, tota aquesta gent pot venir a l'escola perquè ens expliqui coses que nosaltres, els mestres, segur que no coneixem amb tanta precisió". Tenim constància d'escoles rurals per on hi han passat avis, mares i pares, exalumnes, l'alcalde, etc. i ha donat molt bons resultats perquè, entre altres coses, ajuda a democratitzar l'activitat educativa.

L'escola rural és una escola amb un sistema de control "tu", respectuós i, per descomptat, molt més educatiu

A l'escola rural, d'entrada no cal vigilar massa: "...som pocs, hi ha bon clima i això fa que ràpidament tothom aprengui a vigilar-se a si mateix". D'altra banda, l'estructura horària de l'escola així com el ritme de les activitats "ens facilita organitzar assemblees en el moment que calgui per parlar de qualsevol problema per més complicat que sigui".

Algunes escoles, sobretot les que estan més acostumades a treballar assembleàriament, fins i tot es doten de la seva pròpia llei determinant entre tots els membres (alumnes i mestres) les normes que regeixen la vida del centre i els càstigs que calen aplicar quan es produeix alguna infracció. Aquesta dinàmica fa que tots els alumnes visquin d'una forma absolutament normalitzada diversos valors que sintonitzen molt bé amb la idea de participació i democràcia: "...a la nostra escola els nens i nenes s'acostumen a pensar, a debatre, a criticar i a proposar alternatives per millorar allò que no funciona....molt ràpidament aprenen a ser justos, crítics, honestos, conseqüents, participatius, col·laboratius, etc."

Altres avantatges de l'escola rural

No és pas exagerat afirmar que moltes de les escoles rurals d'aquest país, a banda de fer el que acabem de dir, han aconseguit altres objectius més immaterials i més difícils d'objectivar: han ajudat a vincular l'alumnat al medi, han contribuït al reforçament de la cultura local, han donat vida al poble, han donat esperances de continuïtat, etc. D'aquí ve que els alcaldes i els regidors sensibilitzats amb l'educació, lamentin profundament el tancament de l'escola del poble.

REFLEXIONS FINALS

Els grans teòrics de l'educació –d'entre els quals vull destacar d'una forma especial el pensador francès Edgar Morin[7]– ens diuen que l'educació, i per defecte l'escola, ha d'estar arrelada al medi, ha de ser flexible i viva, ha de ser motivadora i crítica, ha de ser impartida per gent plural, hi ha de tenir lloc la improvisació i la creació, ha de ser una tasca "artesanal", s'ha de nodrir –i ha de partir– de l'entorn més immediat per, en fases posteriors, poder-lo ampliar i superar, ha de fomentar la democràcia participativa –i d'altres valors com la justícia, l'honradesa, l'autoestima, la confiança, la responsabilitat, etc.–, ha d'enderrocar les barreres artificials i limitadores, s'ha de basar en la interdisciplinarietat i, sobretot, en la complexitat. Cal una escola que apropi la família i la pròpia institució escolar, que enderroqui els murs aparentment infranquejables entre escola i societat, cal una escola per a la vida i que, al mateix temps, sigui vida en sí mateixa; cal una escola que ensenyi a aprendre; cal una educació on cadascú sigui artífex del seu propi creixement, cal una educació que fomenti els valors de la democràcia, la crítica i la participació; cal una escola col·laborativa que ens compromet a tots.

Un cop dit això, em pregunto: és que potser la nova escola rural, l'escola rural d'avui no ho està fent? Jo crec, amb tota sinceritat, que moltes de les escoles rurals de l'Estat Espanyol que espremen el màxim les seves potencialitats, fan tot el que suara hem dit i possiblement molt més. Ara bé, ho fan amb gran discreció, amb la veu baixa, explicant-ho poc. I algunes, fins i tot ho fan de forma acomplexada perquè estan convençudes que van contracorrent.

Navegar contracorrent, avui –i possiblement sempre– és saludable. Però jo aconsellaria fer-ho sense complexos i, a poder ser, explicant-ho als quatre vents perquè l'escola rural és –quan se li reconeix la seva especificitat– una petita gran escola o el que és el mateix, una escola on s'hi amaga un gran tresor. La feina de tots és, doncs, descobrir-lo i ensenyar-lo. Aquest article, doncs, vol contribuir a aquesta tasca i a la vegada vol ser un petit homenatge a totes les escoles rurals dels pobles d'Espanya que han lluitat per fer d'aquesta escola un centre d'excel·lència educativa.

Notes:

[1] Mestres que van seguir els principis del pedagog Celestine Freinet vinculat al moviment d'escola activa crítica.

[2] Les Converses Pedagògiques eren unes trobades informals de mestres que es feien amb l'objectiu de compartir i debatre diverses qüestions relacionades amb l'educació i més concretament amb l'escola. Aquesta experiència, que neix de la pròpia base del magisteri, s'inicia a la província de Girona i, molt ràpidament s'estén a la resta de províncies catalanes (Lleida, Tarragona i Barcelona). Les Converses, en certa manera, es poden considerar el preàmbul de les Escoles d'Estiu.

[3] Les primeres jornades es van celebrar el 1979 a Sant Cugat del Vallès sota l'empara de la UAB. Per a més informació vegeu: FEU, J., (1997); "Les demandes i propostes dels mestres en el decurs de les nou jornades d'escola rural a Catalunya (1979-1996) dins AD. La formació inicial i permanent dels mestres. Actes de les XIII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Eumo Editorial, Vic.

[4] Per a més informació vegeu: FEU, J., (2003); "La escuela rural: apuntes para un debate" dins Cuadernos de Pedagogía. Nº 327, septiembre de 2003. Págs. 90-94.

[5] Per a més informació vegeu: FEU, GELIS, J., (1999): Política i legislació educativa a l'entorn de l'escola unitària i cíclica. Tesi doctoral dipositada al Departament de Pedagogia de la Universitat de Girona.

[6] Aquesta idea ha estat treballada d'una manera especial per la Dra. Roser Boix. Par a més informació: BOIX, R., (1995); Estrategias y recursos didácticos en la escuela rural. Barcelona, Graó.

[7] MORIN, E., (2001); Los siete saberes necesarios para la educación del futuro. Paidós Studio. Barcelona, Buenos Aires, México.; MORIN, E., (2001); Introducción al conocimiento complejo. Gedisa editorial, Barcelona.

Referències bibliogràfiques

ARÀNEGAS, S. (1996): "Els contractes de treball o contractes didàctics a l'escola rural", dins Guix, n 230.

AD. (1996): "Una escuela para todos", dins Cuadernos de Pedagogía. n 47.

AD., (1996); "L'organització d'aula l'escola rural" dins Guix, n 230.

FEU, J. (1997): "Les demandes i propostes dels mestres en el decurs de les nou jornades d'escola rural a Catalunya (1979-1996)", dins AD. La formació inicial i permanent dels mestres. Actes de les XIII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Eumo Editorial, Vic.

FEU, GELIS, J. (1999): Política i legislació educativa a l'entorn de l'escola unitària i cíclica. Tesi doctoral dipositada al Departament de Pedagogia de la Universitat de Girona.

FEU, J. (2003): "La escuela rural: apuntes para un debate", dins Cuadernos de Pedagogía, n 327, septiembre de 2003. Págs. 90-94.

FREINET, C. (1989): Per a una escola del poble. Eumo Editorial, Vic.
BOIX, R. (1995): Estrategias y recursos didácticos en la escuela rural. Barcelona, Graó.

MORIN, E. (2001): Los siete saberes necesarios para la educación del futuro. Paidós Studio. Barcelona, Buenos Aires, México.

MORIN, E. (2001): Introducción al conocimiento complejo. Gedisa editorial, Barcelona.

TONUCCI.F. (1996): "Un modelo para el cambio", dins Cuadernos de Pedagogía, n 247.

Correspondència amb l'autor: Jordi Feu i Gelis, Sociòleg i professor de Política Educativa a la Facultat d'Educació i Psicologia de la Universitat de Girona. Universitat de Girona, Plaça Sant Domènec, 9, 17071 Girona. E-mail: jordi.fe@udg.es